

Kun huipulla tuulee: SDP:n, keskustan ja kokoomuksen puheenjohtajavaihdokset 1987–2010

MARI K. NIEMI

ABSTRACT:
Party Leader
Successions of the
Three Main
Finnish Political
Parties 1987–2010

In this article, the focus is on the successions of the party leaders of the Social Democratic Party, the National Coalition Party and the Centre Party. Studying the changes of leadership reveals differences in the leadership culture: the Centre Party's leaders have enjoyed the longest periods of ascendancy whereas Social Democratic leader positions have been most turbulent. While the tenures of the leaders and the competitiveness of their elections are somewhat simple to sort out, the party leaders' abdications are more challenging. Firstly, there may have been several factors undermining the leader's authority before the resignation. Reasons for resignation are also not necessarily complementary. Secondly, the background of the decision to exit sometimes remains hidden from public. Therefore, resignations need to be examined with more subtlety as they do not always fit elegantly into a table format.

Tutkimuskohteena puoluejohtajavalinnat ja -erot

Hiipuvan poliittisen sitoutumisen kaudella puoluejohtajat ovat nousseet puolueiden symboleiksi äänestäjien suuntaan ja samalla niiden keinoksi erotautua kilpailijoistaan. Puolueissa vallanvaihdoksiin sisältyykin runsaasti toiveita ja odotuksia (ks. esim. McAnulla 2010, 593–594). Silti johtajavaihdokset ovat puolueille aina myös jonkinasteisen kriisin paikkoja: hallittuinakin ne usein epäonnistuvat (Bynander ja 't Hart 2008). Puheenjohtajavaihdoksen yhteydessä puolueen yhtenäisyys vaarantuu, eikä vaalikannatus aina uuden johtajan myötä toivotusti nouse (Bynander ja 't Hart 2006, 708, 719–720; 2007, 48; 2008, 385; O'Neill ja Stewart 2009, 750). Monenlaiset tilannetekijät vaikuttavat puolueen suosioon vallanvaihdon jälkeen, ja vain edullisissa olosuhteissa voi johtajavaihdoksella olla toivotut vaikutukset (Nadeau ja Mendelshon 1994, 226).

Vaikka puolueiden puheenjohtajavalinnat ovat yhteiskunnallisen vallan jakamisen näkökulmasta merkittäviä ja myös runsaasti julkisuutta saavia tapahtumia, on niitä tutkittu varsin vähän niin meillä kuin muuallakin. Tässä artikkelissa käsitellään SDP:n, keskustan ja kokoomuksen puheenjohtajavaihdoksia vuosina 1987–2010. Miksi ja millaisissa tilanteissa johtajat ovat vaihtuneet? Kuinka kilpailtuja puheenjohtajavaalit ovat olleet? Millaiset tekijät ovat uhanneet tai suojanneet puoluejohtajan valta-asemaa?

Aiheen määrällinen tarkastelu pohjautuu puoluekokousten ehdokasasetteluun ja muuhun puoluekokouksiin liittyvään tietoon, kuten puheenjohtajavaliin tuloksiin sekä kansallisten vaalien tuloksiin. Laadullinen aineisto täydentää kokonaiskuva yksittäisten puoluejohtajavaihtojen osalta. Sen keskeistä lähdemateriaalia ovat aihepiiriin sanomalehtikirjoitukset *Aamulehdessä*, *Helsingin Sanomissa* ja *Turun Sanomissa* noin kahdelta kuukaudelta ennen kutakin puheenjohtajavaalia.

Artikkelin tavoitteena on paitsi tarjota peruskar-toitus niukasti tutkitusta aiheesta myös arvioida johtajavaihdosten tutkimuksen menetelmiä. Esitän, että prosessiluonteensa vuoksi puolueiden puheen-johtajavaihdoksia kannattaisi tarkastella määrällisen aineiston lisäksi myös monipuolisen laadullisen lähteistön valossa. Perustelluimpia tutkimustuloksia saadaan, kun analysoitavana ovat akuuttia erotilan-etta hieman pidemmän aikavälin tapahtumat. Täs-sä artikkelissa painopiste on kahden viimeisen vuo-sikymmenen puheenjohtajavaihdoksissa puoluejoh-tajien roolissa ja tehtäväkuvassa sekä poliittis-yh-teiskunnallisessa toimintaympäristössä tapahtuneiden muutosten vuoksi. Puolueiden johtajakulttuu-rien erojen hahmottamiseksi käsitellään lyhyesti myös niiden koko historian aikaa.

Puoluejohtajuuden tutkimus

Poliittista johtajuutta tarkastelevia yleisesityksiä ja kokoomateoksia on olemassa varsin paljon (ks. esim. Burns 1978; Blondel 1987; Jones 1989; Mughan ja Patterson 1992), kuten myös puoluejohtajien valin-tamenetelmiä eri maissa ja puolueissa käsitteleviä tutkimuksia (esim. Davis 1998; Denham 2009; Kenig 2009; Punnett 1992). Sukupuolen näkökulmasta puoluejohtajuutta ovat 2000-luvun alussa käsitelleet etenkin kanadalaistutkijat (Gidengil ja Everitt 2003; Trimble ja Arscott, 2003; O'Neill ja Stewart 2009; Bashevkin 2010; muista ks. esim. Jalalzai 2004 ja Jensen 2008).

Nousevana teemana on 1980-luvun lopulta läh-tien ollut niin sanottua johtajavaikutusta koskeva tutkimus, jossa selvitetään esimerkiksi sitä, millaisen painoarvon äänestäjät puoluevalinnoissaan puheen-johtajille antavat ja miten johtajavaihdokset vaikut-tavat puolueiden vaalimenestykseen (Brown ym. 1988; Stewart ja Clarke 1992; Bean 1993; Trent ym. 2001). Suuri osa aihepiirin tutkimuksista käsittelee kuitenkin vain yhtä maata ja muutamaa puoluetta – tai jopa vain yksittäistä vaalivuotta tai ehdokasta, mikä vaikeuttaa tutkimustulosten vertailua ja selit-tänee myös niiden eroja (vrt. Dinas 2008; Bartle 2003; Jones ja Hudson 1996). Poliitiikan mediajulkisuudes-sa puolueiden välinen kilpailu esitetään entistä mut-kattomammin puheenjohtajapersoonien välisenä kamppailuna, mutta tutkijoilla ei ole yksimielisyyt-tä puheenjohtajien vaikutuksesta puolueidensa me-

nestykseen (ks. esim. Bunce 1981, Bean ja Mughan 1989; Mughan ja Patterson 1992; Karvonen 2009; Nadeau ja Mendelhsen 1994; King 2002; Evans ja Andersen 2005; Jenssen ja Aalberg 2006; Barisione 2009).

Vaikka poliittinen johtajuus on kiinnostanut tut-kijoita, puheenjohtajavaihdoksia koskevaa tutkimus-ta on tehty vähän. Etenkin demokraattisiin järjestel-miin keskittyviä ja aiheetta pidemmältä aikaväliltä tarkastelevia tutkimuksia on harvassa (vrt. Bynander ja 't Hart 2006, 708; 2007, 47–48, 2008, 387).

Seikkaperäisimpiä esityksiä puolueiden puheen-johtajavalinnoista ovat Fredrik Bynanderin ja Paul 't Hartin 2000-luvun alun yhteisartikkelit, joissa he erittelevät johtajavaihdosten elementtejä ja luonnet-ta politiikan ilmiönä. Heidä ovat erityisesti kiinnos-taneet puheenjohtajien ja puheenjohtajaehdokkaiden mahdollisuudet vaikuttaa kohtaloonsa ja hallita val-lanvaihdosprosessia. (Bynander ja 't Hart 2006, 2007 ja 2008).

Bynanderin ja 't Hartin analyysissä puheenjohta-javaihdos on prosessi, jonka vaiheet muodostavat syy-yhteyksien ketjun. Sen lenkkeinä ovat vallanvaihdoksen olosuhteet ja sen laukaisevat tekijät, puolue-johtajien ja heidän haastajiensa ratkaisut sekä varsinainen vallanvaihdos ja sen vaikutukset. Heidän pohjatyönsä tarjoaa hyvän lähtökohdan aihepiirin jatkotutkimukselle, kuten vallanvaihdosten analy-soinnille poliitikkojen strategisten valintojen näkö-kulmasta (Bynander ja 't Hart 2006).

Stuart McAnulla on kahdessa artikkelissaan kes-kittynyt puoluejohtajien painostettuihin eroihin. Artikkeleista toinen käsittelee yksittäistä erota-pausta, toisessa kartoitetaan hieman laajemmin niitä tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet kesken kau-den tapahtuneiden erottamisten taustalla (McA-nulla 2009 ja 2010). Aihe kaipaisi vielä lisää syste-maattista tutkimusta alkaen siitä, kuinka paljon kautensa pakon edessä lopettaneita puoluejohtajia on ollut.

Nyt käsillä olevan artikkelin näkökulmasta hyö-dyllisin on Bynanderin ja 't Hartin Australian, Ison-Britannian, Ruotsin ja Hollannin pääpuolueiden puheenjohtajavaihdoksia vertaileva, määrällistä ja laadullista tutkimusotetta sekä pitkäköö aikajän-nettä hyödyntävä artikkeli vuodelta 2007. Se tarjoaa luokittelukategorioita, joihin tässä artikkelissa pei-lataan suomalaispuheenjohtajien eroja ja valintoja (Bynander ja 't Hart 2007).

Puheenjohtajan roolin ja valta-aseman murros on heijastunut valintoihin

Vuodet 1980-luvun lopulta 2000-luvun alkuun olivat Suomessa murroskautta niin puoluejohtajan tehtävän ja poliittisen valta-aseman kuin politiikan toimintaympäristön muutosten vuoksi. Muutokset puolueiden puheenjohtajien tehtäväkuvassa ja yhteiskunnallisessa valta-asemassa muovasivat puoluejohtajan aseman sellaiseksi kuin sen 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä tunnettiin. Vaikka on tarpeen tutkia myös tätä varhaisempia puheenjohtajavalintoja, on huomattava mainitun murroskauden ylittävän tutkimuksen pulmallisuus. Paitsi poliittinen toimintaympäristö myös puoluejohtajan tehtävän luonne ja sisältö ovat muuttuneet tavalla, joka asettaa vaikkapa 1960-luvun ja 1990-luvun puheenjohtajavalintojen rinnastamiselle omat haasteensa ja osin myös kyseenalaistaa niiden vertailun mielekkyyden.

Merkittävimmit muutokset liittyvät puoluejohtajien aseman autonomisuuteen ja yleiseen näkyvyyteen. Ennen maailmansotien välistä kautta poliittinen avainasema puolueissa oli ministeriryhmien ”valtiomiehillä”, jotka käytännössä johtivat politiikkaa ja vastasivat puolueen profiilista puheenjohtajien ollessa pikemminkin teknisen organisaation hoitajia. Vähittäinen siirtyminen kohti puoluejohtoisuutta on keskittänyt valtaa puolueorganisaatioille ja samalla puolueiden johtajille esimerkiksi eduskuntaryhmien kustannuksella (Mylly 1989, 344–346; Vares ja Uino 2007, 204; Mickelsson 2007, 356; vrt. McAnulla 2010).

Sitten 1980-luvun puolueiden puheenjohtajien itsestään selväksi tehtäväksi on tullut koalitionhallitusten ministerinä toimiminen, mikä on vahvistanut edelleen puoluejohtajien itsenäistä asemaa suhteessa puolueeseensa (Paloheimo 2005, 255–256). Vielä 1970- ja 1980-luvuilla Suomessa oli tavallista, että hallituksen muodostaja ei ollut suurimman puolueen puheenjohtaja; viimeksi tällainen tilanne nähtiin vuonna 1987. Keskeinen muutos koskeekin eduskunnan ja puolueiden ja siten myös pääministerin vahvistunutta asemaa suhteessa tasavallan presidenttiin. Vuoden 2000 perustuslain kokonaisuudistuksen ja puolueiden omaksunan käytännön myötä tehtävää hallituksen kokoajana tarjotaan nyt vaaleissa eniten paikkoja saaneen puolueen puheenjohtajalle (Jyränki 2006, 161–162; Nousiainen 2006, 321–327; Paloheimo 2005, 248, 251, Paloheimo ja Raunio 2008,

209). Myös Suomen EU-jäsenyys on vahvistanut puoluejohtajien autonomiaa ja agendanmäärittelyvaltaa puolueessaan (Raunio 2002, 406, 410–411).

SDP:n, keskustan ja kokoomuksen eduskunta-vaalikannatus asettui 1980-luvun lopulla tasolle, joka tekee niiden vertailusta mielekästä: juuri näiden puolueiden johtajanpaikalta on tarkastelujaksolla ollut mahdollista nousta pääministeriksi. Niin kutsuttu pääministerivaaliasetelma on heijastunut myös niiden puheenjohtajavaaleihin, jotka on julkisuudessa ryhdytty mieltämään pääministerin tehtävän esikarsinnaksi (ks. Anttila 2006, 159–163; Karvonen 2009, 99).

Poliitiikan muuttuminen mediavälitteiseksi yhdistyneenä henkilöivään uutisointiin antaa puheenjohtajille aikaisempaa näkyvämmän aseman julkisuudessa. Useat eri maissa tehdyt tutkimukset osoittavat poliittisten johtajien nauttiman mediajulkisuuden määrän kasvaneen selvästi viime vuosikymmeninä (Mughan 2000; Poguntke ja Webb 2005; Langer 2007; Strömbäck 2008; Pernaa ym. 2009; ks. myös Isotalus ja Almonkari 2011). Puoluejohtajien noususta puolueitaan symboloiviksi keulakuviksi myös Suomessa kertoo äänestäjien näille puoluevalinnoissaan antama aikaisempaa suurempi painoarvo (Karvonen 2009, 96–105; 110, 112; Paloheimo 2005, 258). Puolueen kamppaillessa heikkenevän kannatuksensa kanssa ratkaisua voidaan aikaisempaa helpommin hakea johtajan vaihtamisesta (vrt. Paloheimo ja Raunio 2008, 212).

Strateginen vallan tavoittelu on perinteisesti ollut keskeinen osa politiikantekoa. Utta sen sijaan on joukkotiedotusvälineiden roolin muuttuminen ja median nousu äänestäjien ja poliittisten kilpailijoiden ohelle sellaiseksi osapuoleksi, jonka poliitikot ja puolueet ottavat toiminnassaan huomioon (Kunelius ym. 2009, 62). Niin kutsutun medioitumisen syvyyttä analysoitaessa keskeinen kysymys on, missä määrin politiikka sopeuttaa toimintaansa joukkotiedotusvälineiden asettamiin ehtoihin (Strömbäck 2008, 228–232, 236–242; Herkman 2011, 22–30; Kunelius ym. 2009, 48–75).

Johtajavalintojen näkökulmasta olennaista on esimerkiksi se, millainen painoarvo puolueissa annetaan ehdokkaiden julkisuuspotentiaalille eli näiden oletulle kyvyllä saada puolueelleen myönteistä julkisuutta ja laajaa medianäkyvyyttä. Puolueiden pyrkimyksestä mukautua medialogiikkaan kertovat esimerkiksi näyttävät puheenjohtajakiertueet ja puoluekokousten päätösten aikatauluttaminen illan pääuutis-

lähetyksiä silmällä pitäen (vrt. Strömbäck 2008, 233–234, 242). Johtajavaalien luonteen muuttuminen puolueiden sisäisistä ratkaisusta julkisuuteen avoimmiksi tapahtumiksi kiertueineen ja yleisötapahtumineen on suorastaan kutsunut median valintaprosessin osapuoleksi (vrt. Niemi 2009a 148–157, Niemi 2009b, 36–43; Niemi 2011, 405–408, 416–418).

Puoluekulttuurien erot puolueiden johtajahistorian valossa

SDP:n, kokoomuksen ja keskustan puoluejohtajavaihdoksissa on yhdistäviä tekijöitä etenkin puolueiden alkutaipaleella 1900-luvun alussa, jolloin niiden puheenjohtajat vaihtuivat selvästi useammin ja toimivat keskimäärin lyhyempiä kausia kuin myöhemmillä vuosikymmenillä (taulukot 1–3). Puolueiden johtajakulttuurissa on kuitenkin nähtävissä myös selviä eroja.

Taulukko 1. SDP:n puheenjohtajat vuodesta 1899¹

	Puheenjohtajana vuosina	Kauden pituus
N. R. af Ursin	1899–1900	5 kk
J. A. Salminen	1900	2 kk
K. F. Hellsten	1900–1903	3 v. 5 kk
Taavi Tainio	1903–1904	6 kk
Seth Heikkilä	1904	3 kk
K. F. Hellsten	1904–1905	1 v. 6 kk
Emil Perttilä	1905–1906	9 kk
Edvard Valpas	1906–1909	2 v. 7 kk
Matti Paasivuori	1909–1911	2 v. 4 kk
O. W. Kuusinen	1911–1913	2 v. 2 kk
Matti Paasivuori	1913–1917	3 v. 4 kk
J. Pietikäinen	1917	3 kk
Kullervo Manner	1917–1918	1 v. 5 kk
Väinö Tanner	1918–1926	7 v. 3 kk
Matti Paasivuori	1926	3 kk
Rietti Itkonen	1926–1929	3 v. 2 kk
Kaarlo Harvala	1930–1942†	12 v. 9 kk
Väinö V. Salovaara	1942–1944	2 v. 1 kk
Onni Hiltunen	1944–1946	1 v. 7 kk
Emil Skog	1946–1957	10 v. 10 kk
Väinö Tanner	1957–1963	6 v. 2 kk
Rafael Paasio	1963–1975	12 v.
Kalevi Sorsa	1975–1987	12 v.
Pertti Paasio	1987–1991	4 v. 5 kk
Ulf Sundqvist	1991–1993	1 v. 7 kk
Paavo Lipponen	1993–2005	12 v.
Eero Heinäluoma	2005–2008	3 v.
Jutta Urpilainen	2008–	

SDP:llä on vuodesta 1899 alkavan 112-vuotisen historiansa aikana ollut 24 puheenjohtajaa, joista kolme on toiminut tehtävässä useammin kuin kerran. Alkuvuosien vakiintumattomasta tilanteesta puoluejohdossa kertoo se, että vuoteen 1906 mennessä puoluetta oli johtanut jo seitsemän eri henkilöä. Vankan aseman saavuttaneiden puoluejohtajien kaudet ovat sittemmin puolueessa olleet kuitenkin varsin pitkiä. Johtajavaihdosten kannalta vakainta aikaa SDP:ssä elettiin 1960-luvun alusta 1980-luvun loppulle, jolloin Rafael Paasio ja Kalevi Sorsa johtivat puoluetta 12 vuotta vuorollaan. (Taulukko 1).

Tässä tarkasteltavista puolueista SDP:llä on ollut historiansa aikana eniten lyhyitä, alle kaksi toimikautta kestäneitä johtajakausia. SDP:n ruotsalaisessa sisarpuolueessa johtajia on sen sijaan ollut selvästi vähemmän ja heidän kautensa ovat olleet huomattavan pitkiä.² Ruotsin sosiaalidemokraatit ovatkin SDP:tä enemmän linjassa sen tutkimushavainnon kanssa, että juuri sosiaalidemokraatit ovat kohdelleet johtajiaan vaihtuvuuden näkökulmasta muita lempeämmin (Bynander ja 't Hart 2007, 57).

Taulukko 2. Kokoomuksen puheenjohtajat vuodesta 1918³

	Puheenjohtajana vuosina	Kauden pituus
Hugo Suolahti	1918–1920	1 v. 4 kk
E. N. Setälä	1920–1921	1 v. 5 kk
Antti Tulenheimo	1921–1925	3 v. 8 kk
Hugo Suolahti	1925–1926	1 v. 1 kk
Kyösti Haataja	1926–1932	6 v. 6 kk
Paavo Virkkunen	1932–1934	1 v. 6 kk
J. K. Paasikivi	1934–1936	2 v. 6 kk
Pekka Pennanen	1936–1943	6 v. 7 kk
Edvin Linkomies	1943–1945	1 v. 10 kk
K. F. Lehtonen	1945–1946	1 v.
Arvo Salminen	1946–1955	9 v.
Jussi Saukkonen	1955–1965	10 v.
Juha Rihtniemi	1965–1971†	5 v. 9 kk
Harri Holkeri	1971–1979	8 v. 1 kk
Ilkka Suominen	1979–1991	12 v.
Pertti Salolainen	1991–1994	3 v. 2 kk
Sauli Niinistö	1994–2001	6 v. 9 kk
Ville Itälä	2001–2004	3 v.
Jyrki Katainen	2004–	

Kolmesta suurimmasta puolueesta nuorinta, vuonna 1918 perustettua kokoomusta, on sen 93-vuotisen historian aikana johtanut yhteensä 18 miestä, joista yksi on toiminut tehtävässä kahdesti. Toistaiseksi pisimmän kauden, 12 vuotta, kokoomuksen johdossa toimi Ilkka Suominen (1979–1991). Hänen jälkeensä toiseksi pisimpään puoluetta johtivat peräkkäiset rupeamat 1940-luvun puolimaista 1960-luvun puoliväliin Arvo Salminen ja Jussi Saukonen (taulukko 2).

Keskustalainen johtajakulttuuri poikkeaa muutamilta osin selvästi kahden muun suuren puolueen tilanteesta. Vuonna 1906 perustetun puolueen 105-vuotisen historian aikana puheenjohtajia on ollut vain 13. Puolueella onkin ollut selvästi vähemmän puheenjohtajia kuin kilpailijoillaan, ja joukossa on useita huomattavan pitkään tehtävässä toimineita. Vuodesta 1919 vuoteen 1940 puoluetta johti sen toistaiseksi pitkäaikaisin johtaja, 21 vuotta tehtävässä toiminut Pekka Heikkinen. Myös 1940-luvun puolimaista 1980-luvulle ulottuvalla jaksolla nähtiin vain vähän muutoksia, kun puoluetta johti ensin 19 vuoden ajan V.J. Sukselainen ja sitten 16 vuotta Johannes Virolainen (taulukko 3).

Taulukko 3. Maalaisliiton/keskustan puheenjohtajat vuodesta 1906⁴

	Puheenjohtajana vuosina	Kauden pituus
Otto Karhi	1906–1908	2 v. 2 kk
Kyösti Kallio	1908–1917	8 v. 5 kk
Filip Saalasti	1917–1918†	1 v.
Santeri Alkio	1918–1919	9 kk
Pekka V. Heikkinen	1919–1940	21 v.
Viljami Kalliokoski	1940–1946	5 v.
V. J. Sukselainen	1946–1964	19 v.
Johannes Virolainen	1964–1980	16 v.
Paavo Väyrynen	1980–1990	10 v.
Esko Aho	1990–2002*	11 v.
Anneli Jäätteenmäki	2002–2003	1 v. 4 kk
Matti Vanhanen	2003–2010	6 v. 8 kk
Mari Kiviniemi	2010–	

* Ajalla 2000–2001 Esko Aho siirtyi vuodeksi Yhdysvaltoihin Harvardin yliopistoon. Tuolloin sijaispuheenjohtajana toimi Anneli Jäätteenmäki.

Keskustan sisäistä päätöksentekoa tutkineen Karina Jutilan mukaan kova kilpailu on leimannut puolueen puheenjohtajavalintoja, mitä hän perustelee haastajien ilmaantumisen avulla ennen puheenjohtajan vaihtumiseen johtaneita puoluekokouksia

(Jutila 2003, 160). Puoluetta ulkopäin arvioitaessa sen puheenjohtajuus vaikuttaa erityisen kilpailulta vain, jos tarkastelun ulkopuolelle jätetään valtaosa puolueen kokouksista – ne, joissa puheenjohtaja on valittu jatkokaudelle haastajitta ja äänestyksittä (taulukot 4 ja 5).

Naiset: usein ehdolla, harvoin valittu

Pohjoismaiden poliittiset puolueet olivat leimallisesti miesten hallitsemissa 1970-luvulle asti (Christensen 1999, 66, 296). Naisten status, lukumäärä ja näkyvyys poliittisina toimijoina kuitenkin kohentuivat dramaattisesti 1970- ja 1980-luvuilla, ja myös heidän edustuksensa hallituksissa parani (Raaum 1995, 25, 33). Vuodesta 1987 alkavalle tarkastelujaksolle ajoittuva merkittävä uusi piirre Suomessa on naisten mukaantulo suurtenkin puolueiden puheenjohtajavaaleihin ja myös ensimmäisten naisjohtajien valintaan (vrt. Kuusipalo 2011).

Puoluejohtajuus on Suomessakin ollut perinteisesti miesten työtä. Suomessa ja muissa Pohjoismaissa naiset ovat esimerkiksi Kanadan tapaan (O’Neill ja Stewart 2009) päässeet varhemmin johtamaan pieniä tai keskisuuria kuin suuria puolueita. Samoin on viitteitä puoluekartan vasemman laidan puolueiden muita myönteisemmästä suhtautumisesta naisjohtajien valintaan. Suomessa ensimmäinen nainen puolueen johdossa oli demokraattista vaihtoehtoa 1986–1989 johtanut Kristiina Halkola. Suurten puolueiden puheenjohtajavaalissa nähtiin ensimmäistä kertaa naisehdokas 1987, kun Vappu Taipale osallistui SDP:n puheenjohtajavaaliin. Samassa puoluekokouksessa nainen, Ulpu Iivari, tuli ensi kertaa valituksi puoluesihteeriksi.

Ennen 2000-lukua naisehdokkaan valinta oli suuressa suomalaispuolueessa lähimpänä keskustassa vuonna 1990, jolloin Eeva Kuuskoski-Vikattamaa voitti vaalin ensimmäisen kierroksen. Hän kuitenkin hävisi toisella kierroksella Esko Aholle äänin 1589–1418. Varsin hyvin menestyi myös vuonna 1993 kokoomuksen Pertti Salolaisen haastanut Maija Perho, joka hävisi vaalin 552–247. SDP:n puoluekokousten vaaleissa parhaiten naisista menestyi vuonna 1987 ehdolla ollut Vappu Taipale, joka kuitenkin hävisi Pertti Paasilolle selvästi äänin 272–62.

Vaikka SDP:n johtajaksi naisia on ollut ehdolla hieman useammin kuin keskustan ja kokoomuksen,

on sen naisehdokkailla äänestystulosten perusteella ollut lähinnä symbolinen merkitys. Esimerkiksi Tarja Halosen kannatus jäi vuosina 1991 ja 1993 alle 20 ääneen. Halosen tapaan myös Tuula Haatainen oli puheenjohtajavaalin hännillä vuonna 2005 vain 11 äänellään.

Pohjoismaisista sosiaalidemokraateista ensimmäisen naispuoluejohtajan saivat norjalaiset, kun työväenpuolueen Gro Harlem Brundtland valittiin puheenjohtajaksi 1981; Ruotsissa sosiaalidemokraattinen työväenpuolue valitsi Suomen sosiaalidemokraattien tapaan naisen johtajakseen vasta 2000-luvulla. Mona Sahlinin valinta puolueensa johtoon Ruotsissa 2007 osaltaan tasoitti tietä naisen valinnalle myös SDP:ssä.

Vuosina 1987–2010 suuri puolue on kolmesti valinnut naisen johtajakseen. Naisten vähäinen edustus johtopaikoilla ei selity yrityksen puutteella, sillä naisehdokasta on voinut äänestää aineiston neljästätoista äänestykseen johtaneesta puoluekokouksesta kymmenessä. Keskustasta ja SDP:stä poiketen kokoomuksella ei naista johtajanaan vielä ole ollut, kuten ei myöskään sen ruotsalaisella sisarpuolueella maltillisella kokoomuksella (taulukot 1–3).

Robert Putnam esitteli jo 1970-luvulla havainnon, jonka mukaan naisten määrä johtotehtävissä on sitä vähäisempi, mitä merkittävämmästä tehtävästä on kyse (Putnam 1976; vrt. O'Neill ja Stewart 2009; Black ja Erickson 2000). Suurten suomalaispuolueiden puheenjohtajuus näyttäisi kuitenkin olevan tässä mielessä poikkeus, sillä sekä puoluejohtajan valta että naisten valituksi tuleminen todennäköisyydet ovat viime vuosikymmeninä kasvaneet. Jatkotutkimuksen arvoinen kysymys on, missä määrin politiikan journalismin aikaisempaa henkilöivämpi ote ja mediajulkisuudelle myös puolueissa annettu aikaisempaa suurempi painoarvo ovat osaltaan tasoittaneet naisten tietä politiikan huippupaikoille (vrt. Niemi 2011, 407–408).

Puheenjohtajavaalien asetelmat

Puolueet toimivat portinvartijoina pääministerin asemaan, joten niiden noudattamalla puheenjohtajan vaalimenettelyillä on huomattavaa yhteiskunnallista merkitystä (Kenig 2009, 433–434, 437–440). Puheenjohtajan valintaa ohjaavat säännöt vaikuttavat osaltaan myös siihen, miten turvattu asema puoluejohtajalla on (Bynander ja Hart 2007, 49). Vaikka

tässä ei ole mahdollista käsitellä syvällisesti puolueiden noudattamia valintamenettelyjä, on tarpeen mainita erot puheenjohtajavaalissa äänioikeutettujen lukumäärissä. SDP:n puoluekokouksissa valtaa käyttävä joukko on suppein: vuoteen 2008 asti puoluekokousedustajia oli vain 350, sen jälkeen määrä nostettiin viiteen sataan. Keskustassa ja kokoomuksessa puoluekokousedustajien määrä vaihtelee vuosittain; tarkastelujaksolla puheenjohtajavaalissa äänestäneitä on keskustassa ollut keskimäärin reilut kaksi tuhatta ja kokoomuksessa hieman alle kahdeksansataa.

Taulukko 4. Puoluejohtajien valinta-asetelmat puoluekokouksissa 1987–2010 (kokouksia, kpl)⁵

Tilanne	SDP	Kesk.	Kok.	Yht.
Pj on vaihtunut	5	4	4	13
Pj:stä on äänestetty	7	3	4	14
Uusi pj on valittu äänestyksittä	–	1	1	2
Istuva pj on luopunut ennen puoluekokousta	4	4	4	12
Istuva pj on ollut mukana äänestyksessä	2	–	1	3
Istuva pj on jatkanut tehtävässä äänestyksettä	3	9	8	20
Puoluekokouksia yht.	10	13	13	36

Vuosina 1987–2010 puheenjohtaja on vaihtunut 13 puoluekokouksessa. Selvästi tavallisempia ovat kuitenkin olleet sellaiset puoluekokoukset, joissa istuva puheenjohtaja on valittu jatkamaan tehtävänsään ilman vastaehdokkaita ja äänestystä; tällaisia on aineistossa peräti 20. Aineiston puoluekokouksista kahdessa on uusikin puheenjohtajia valittu tehtävään vastaehdokkaista ja äänestyksittä: Ville Itälä kokoomuksen johtoon Sauli Niinistön seuraajaksi vuonna 2001 ja Matti Vanhanen keskustan johtajaksi Anneli Jäätteenmäen eron jälkeen vuonna 2003 (taulukko 4).

Äänestysten vähäisyys ei silti välttämättä suoraan kerro kilpailun tai kritiikin vähäisyydestä. Pikemminkin näyttää siltä, että asemansa horjuvaksi tunteet, julkista epäluottamusta osakseen saaneet puheenjohtajat ovat luopuneet paikastaan suosiolla jo ennen puoluekokousta. Toinen selitys haastamisina konkretisoituvan kilpailun vähäisyyteen löytyy haastamisen riskeistä: tappiolla jääneen kilpailijan mahdollisuudet edetä puolueorganisaatiossa voivat jatkossa olla huonot. Puolueiden välillä on kuitenkin

eroja: sosiaalidemokraatit ovat olleet selvästi ahkerampia äänestämään johtajastaan kuin keskustalaiset ja kokoomuslaiset (taulukot 4 ja 5).

Tyypillisin vallanvaihdon asetelma on ollut sellainen, että istuva puheenjohtaja on luopunut paikastaan jo ennen puoluekokousta ja uusi henkilö on noussut puolueen johtoon usean ehdokkaan keskinäisen kilpailun kautta.

Varsin turvassa kilpailulta näyttäisivät olleen puoluejohtajat, joiden kaudella puolue on nauttinut vaalimenestystä ja jotka ovat jo johtaneet puoluetta ainakin kahden kauden ajan. Tällaiset henkilöt on valittu todennäköisesti myös sitä seuraavalle kaudelle tai kausille – jopa äänestyksittä. Tähän joukkoon kuuluvat kokoomuksen Sauli Niinistö ja keskustan Esko Aho, joita ei kausillaan haastettu lainkaan.⁶ Samoin kokoomuksen johtaja Jyrki Katainen on toistaiseksi selvinnyt haastajitta ja SDP:n Paavo Lipponenkin haastettiin pitkällä kaudellaan vain kerran.

Selvästi tavallisinta puoluekokouksissa on ollut istuvan puheenjohtajan valitseminen suoraan jatkokaudelle. Kun äänestyksiin on päädytty, ehdokkaita on ollut vaihtelevasti kahdesta viiteen. Vain kerran äänestyksessä on ollut yli viisi ehdokasta, kokoomuksen puoluekokouksessa 2004, jolloin ehdokkaita oli kuusi. SDP:n puheenjohtajaksi tosin oli vuonna 2008 ennätysjoukko yrittäjiä, yhteensä yhdeksän henkilöä, mutta heistä peräti neljä vetäytyi ennen äänestystä (taulukko 5).

Taulukko 5. SDP:n, keskustan ja kokoomuksen puheenjohtajavaalien ehdokasmäärät 1987–2010 (kpl puoluekokouksia)⁷

	1 ehdokas, ei äänestystä	2–3 ehdo- kasta	4–5 ehdo- kasta	yli 5 ehdo- kasta	Kokouksia yhteensä
Sdp	3	4	3	–	10
Kesk.	10	–	3	–	13
Kok	9	2	1	1	13
Yht.	22	6	7	1	36

Selvästi vähiten puheenjohtajista on äänestetty keskustan puoluekokouksissa. SDP:ssä taas on äänestetty ahkerimmin, eikä puolueessa kilpailijoistaan poiketen ole tarkastelujaksolla valittu yhtään uutta puoluejohtajaa yksimielisesti.

Kenen aloitteesta ja miksi puheenjohtajat ovat vaihtuneet?

Tarkastelujakson alussa, 1980- ja 1990-lukujen taitteessa, kaikkien kolmen suuren puolueen puheenjohtajat vaihtuivat. Sen sijaan vuosina 1994–2001, 1990-luvun laman jälkimainingeissa, elettiin seitsemän vuoden kausi, jolloin yhdenkään suuren puolueen puheenjohtaja ei vaihtunut SDP:n Paavo Lipposen, keskustan Esko Ahon ja kokoomuksen Sauli Niinistön vakiinnutettua asemansa puolueidensa johdossa. Seuraava puheenjohtajavaihdosten ryvä osui 2000-luvun alkuun: kunakin vuonna 2001–2005 nähtiin puheenjohtajavaihdos, ja vielä vuosikymmenen lopullakin kaksi, vuosina 2008 ja 2010 (taulukot 1–3).

Vaikka puoluejohtajat yleisimmin ovat jättäneet paikkansa oman aikataulunsa ehdoilla, eivät kaikki vallanvaihdokset ole olleet vapaaehtoisia. Tarkasteluvuosina jokainen lähtijä kuitenkin ilmoitti itse luopumisestaan tai erostaan, eikä ketään onnistuttu syrjäyttämään vallasta vaalissa.

Puolueen puheenjohtajan vaihdos voi tapahtua karkeasti ottaen neljällä eri tavalla. Ensinnäkin puheenjohtaja voi luopua tehtävästään omaehtoisesti, toiseksi hänet voidaan syrjäyttää kilpailun seurauksena puoluekokouksessa tapahtuvan äänestyksen kautta ja kolmanneksi hänet voidaan painostaa eroamaan mediaskandaalin yhteydessä. Neljäs vaihdoksen käynnistävä tekijä on puoluejohtajan kuolema (vrt. Bynander ja 't Hart 2007).

Tässäkin luokittelussa on puutteita. Luopumisen omaehtoisuutta ja henkilön kokemaa mahdollista painostusta on osassa tapauksia vaikea selvittää. Vapaaehtoiselta näyttävä luopuminen on voinut olla perääntymistä tilanteessa, jossa tappio puheenjohtajavaalissa on näyttänyt väistämättömältä. Näin on voinut olla esimerkiksi laajaa kannatusta saavan haastajan ilmaannuttua tai kentältä tulevien viestien kertoessa puoluejohtajan kannatuksen huppenneen esimerkiksi vaalitappion seurauksena

Suomessa puheenjohtajavaihdoksista suurin osa näyttäisi saavan alkunsa puoluejohtajan omasta halusta, jolloin eroa selittävät ovat esimerkiksi urakier-

rolliset syyt: aikansa kutakin. Myös neljää maata vertaillaessa tutkimuksessa valtaosa, 65 prosenttia, puoluejohtajien eroista oli täysin tai suhteellisen vapaaehtoisia (Bynander ja 't Hart 2007, 56, 59).

Vastentahtoiset erot voidaan jakaa yhtäältä äänestyksen kautta toteutettaviin syrjäyttämisiin ja toisaalta mediaskandaalin tai julkisen kritiikin ja painostuksen seurauksena tapahtuviin eroihin. Nyt käsillä olevan aineiston puoluejohtajista vain kolme otti haasteen vastaan ja uskoi asemansa puoluekouksen ratkaistavaksi tilanteessa, jossa sai vastaehdokkaan tai useampia. He kaikki voittivat äänestyksessä haastajansa.⁸ Haastetuksi tuleminen on kuitenkin riski, sillä kun asema on kerran vakavasti kyseenalaistettu, voi rivien kokoaminen olla jatkossa vaikeaa (vrt. Bynander ja 't Hart 2007, 60–61).

Neljäs ja harvinaisin johtajavaihdoksen käynnistävä syy on puheenjohtajan kuolema. Näitä tapauksia on kolmen suuren puolueen puheenjohtajien kohdalla ollut niiden koko historian aikana vain muutama (taulukot 2 ja 3).

Erojen syiden luokittelua vaikeuttaa se, että väistymisen taustalla on voinut olla useita eri syitä. Esimerkiksi SDP:n Kalevi Sorsa kertoi vuonna 1987 vaalitappion sinetöineen ratkaisun, mutta vaa'assa painoivat myös 12-vuotinen johtajakausi ja puoleen tarve uudistua (AL 30.4.1987; TS 30.4.1987). Kaikkien erojen syistä ja taustoista taas ei ole tarjolla kovin seikkaperäistä tietoa, esimerkiksi SDP:n Paa-vo Lipponen ei ollut vuonna 2002 halukas yksilöimään luopumisensa taustoja (AL 10.3.2005; TS 10.3.2005; HS 12.3.2005). Keskustan Matti Vanhasen kohdistuneet oikeudelliset toimenpiteet taas antavat perusteita olettaa luopumisen taustalla vuonna 2009 olleen myös muita syitä kuin hänen keskeisenä perusteena esittämänsä jalkaleikkaus (HS 30.12.2009). Vain yhdessä aineiston tapauksista puoluejohtaja itse ilmoitti julkisuudessa eronsa selkeäksi pääsyyksi vastuun ottamisen huonosta vaalimenestyksestä. Ero Heinäluoman luopumisilmoitus helmikuussa 2008 sai osakseen runsaasti myönteistä huomiota, ja julkisuudessa hänen arvioitiin vastuunkantonsa ansiosta jopa nousseen valtiomiessarjaan (Niemi 2009, 148–150).

Puheenjohtajavaihdoksista tiedottamiseen liittyvä puolueissa myös strategista harkintaa: miten tuoda asia tiedoksi tavalla, joka mahdollisimman vähän vaurioittaa väistyvän johtajan ja puolueen mainetta? Julkisuuteen esitetyt eron syyt voivat siksi toisinaan olla välttämättömyyden kääntämistä hyveeksi

tilanteessa, jossa menestyksenkäs tehtävässä jatkaminen ei syystä tai toisesta ole vaikuttanut todennäköiseltä.

Puoluejohtajan asemaa uhkaavat ja turvaavat tekijät

Puolueen vaalimenestys ja sisäinen kilpailu

Bynanderin ja 't Hartin mukaan yleisin puheenjohtajavaihdosta ennakoitunut tekijä oli vaalitappio ja toiseksi yleisin puolueen sisäinen kilpailu. Kuten tutkijat itsekin toteavat, näiden syiden erottaminen toisistaan ei ole yksinkertaista: vaalitappio itsessään voi olla kilpailun laukaiseva tekijä (Bynander ja 't Hart 2007, 53). Vaikka puheenjohtajien sisäinen valta-asema puolueissa on vahvistunut sitten 1980-luvun monin tavoin, puoluejohtajat näyttävät Suomessakin olevan aikaisempaa haavoittuvampia heikon vaalimenestyksen ruokkiman kilpailun edessä (Paloheimo 2005, 255–256).

Kun vaalit voittaneen puolueen puheenjohtajista tuli ensisijaisia hallituksen muodostajia, linkittyi puolueen vaalivoitto Suomessakin entistä suoraviivaisemmin pääministeripuolueeksi nousuun. Heikki Paloheimon mukaan vuosina 1950–1979 yksikään kolmen suuren puolueen johtajista ei eronnut tai tullut erotetuksi henkilökohtaisen epäsuosionsa tai puolueen huonon vaalituloksen vuoksi. Sen sijaan vuosina 1980–2003 SDP:n, keskustan ja kokoomuksen kymmenestä puheenjohtajavaihdoksesta kuusi oli hänen tulkintansa mukaan näiden syiden motiivomia (Paloheimo 2005, 256–257). Kaikkiin tämän artikkelin aineostona oleviin alle kahden kokonaisen kauden pituisiin valtakausiin (Paasio, Heinäluoma, Salolainen, Itälä) liittyi vaalitappio kahta sellaista tapausta lukuun ottamatta (Ulf Sundqvist ja Anneli Jäätteenmäki), joissa puoluejohtaja joutui lähtemään skandaalin seurauksena.

Vuosina 1987–2010 kahdeksassa tapauksessa puoluejohtaja vaihtui puolueen kärsittyä tappion eduskunta-, euro- tai kunnallisvaaleissa. Kuitenkin kaikkiaan viidessä tapauksessa puheenjohtaja vaihtui, vaikka puolueen äänimäärä kasvoi edellisissä vaaleissa. Puolueen vaalitappio eduskuntavaaleissa näyttäisi uhkaavan puheenjohtajan asemaa enemmän kuin tappio kuntavaaleissa tai Euroopan parlamentin vaaleissa. Samoin juuri eduskuntavaalivoitto näyttäisi parhaiten turvaavan puoluejohtajan ase-

maa.⁹ Pelkkien plus- tai miinusmerkkisten vaalitulosten tarkastelu on tietysti karkea menetelmä ja sopii vain suuntaa antavaksi, koska se jättää huomiotta useita puolueen vaalituloksen tulkintaan ja puoluejohtajan asemaan muuten vaikuttavia tekijöitä.

Tarkastelujakson puheenjohtajavaihdoksissa etenkin kokoomuksen Ville Itälän (2004) sekä SDP:n Pertti Paasion (1991) ja Eero Heinäluoman (2008) luopumiset liittyivät heidän johtamiensa puolueiden huonoon vaalimenestykseen. Heidän kohdallaan on myös nähtävissä asemaansa vielä vakiinnuttamattoman puoluejohtajan alttius arvostelulle – ja usein sisäiselle kilpailullekin. Samoin SDP:n Kalevi Sorsa luopumista 1987 ja kokoomuksen Ilkka Suomisen lähtöä 1991 edelsivät selvät vaalitappiot, mutta heidän kohdallaan vaalitappion on perustellumpaa tulkita sinetöineen jo tekeillä olleen, pitkän puoluejohtajauran päättävän luopumispäätöksen kuin katkaisseen johtajataipaleen.

Erilaiset olosuhdetekijät vaikuttavat vahvasti siihen, miten vaalituloksia puolueissa ja mediajulkisuudessa tulkitaan. Siksi ei olekaan yksinkertaista osoittaa, kuinka suuret muutokset puolueen kannatuksessa vaarantaisivat tai turvaisivat puoluejohtajan aseman. Esimerkiksi täpärä häviö vaaleissa, joita lähtökohtaisesti pidettiin puolueelle mahdottomina voittoa, voi pikemmin tukea puoluejohtajan asemaa kuin vaarantaa sen. Vastaavasti taas häviö vaaleissa, joiden on katsottu olevan puolueelle mahdottomat hävitä, on voinut osoittaa tukea kohtalokkaaksi (Bynander ja 't Hart 2007, 53).

Vastuullisen valta-aseman hintana hallituspuolueet menettävät todennäköisemmin ääniä kuin oppositiopuolueet. Vastaavasti suurin oppositiopuolue Suomessa on kasvattanut kannatustaan kaikissa valtiollisissa vaaleissa vuosina 1966–2003 vuotta 1972 lukuun ottamatta. Kahden viimeisen vuosikymmenen aikana valtaosassa Suomen valtiollisia vaaleja pääministeripuolue on ollut vaalien suuri häviöjä. (Paloheimo 2005, 259, 261, 263). Nyt käsillä olevan aineiston puheenjohtajavaihdoksista kolmessa luopuja on toiminut vaihdoksen aikaan pääministerinä, viiden lähtijän puolue on ollut hallituksessa mutta ei pääministeripuolueena ja samoin viiden puolue on ollut oppositiossa.

Vaalitappio ei silti aina koidu puoluejohtajan kohdaloksi: osa on säilyttänyt asemansa jopa toistuvista tappioista huolimatta. Esimerkiksi Paavo Lipposen johtama SDP menetti kannatustaan neljässä peräk-

käisissä vaaleissa 1996–2000, ja samoin tappioita kärsi Matti Vanhasen johtama keskusta vuosina 2003–2008. Yksittäisen vaalituloksen lisäksi onkin tarpeellista arvioida myös muita puheenjohtajan asemaan vaikuttavia tekijöitä, kuten tämän johdolla käytyjen aiempien vaalien tuloksia, vaalitappion konkreettisia seurauksia puolueelle sekä puheenjohtajan asemaa hallituksessa ja tämän henkilökohtaisista kannatusta.

Kielteinen mediajulkisuus ja skandaalit

Puoluejohtajan aseman joutuessa vaakalaudalle voi asiaa koskevan mediajulkisuuden määrällä ja varsinkin laadulla olla ainakin jossain määrin merkitystä hänen kohtaloonsa. Entistä keskeisemmäksi puoluejohtajien onnistumisen kriteeriksi julkisuudessa ovat nousseet yksityiselämään, persoonaan ja imagoon liittyvät tekijät (esim. McAnulla 2010, Street 1997 ja 2001, Corner ja Pels 2003, Franklin 2004). Suomalaispuheenjohtajista tehtävästään vastentahtoisesti luopuneista erityisesti SDP:n Pertti Paasio ja kokoomuksen Ville Itälä saivat osakseen myös persoonaansa ja esiintymistään koskevaa kritiikkiä, eikä suuren suosion saattamana kokoomuksen johtoon vuonna 1991 valittu Pertti Salolainenkaan siltä välttynyt.

Varsinaisen poliittisen mediaskandaalin perustana ovat henkilön omat toimet ja niihin liittyvät väärinkäytösepäilyt, joista ulkopuoliset saavat vihiä. Kuitenkin vasta tietojen tulo julkisuuteen ja niihin kohdistuva paheksunta käynnistävät skandaalin ja voivat johtaa maineen menettämiseen (Thompson 2000, 13–14). Aineiston tapauksista kahdessa mediaskandaali oli puheenjohtajavaihdoksen laukaissut tekijä.

SDP:tä vuosina 1991–1993 johtaneen Ulf Sundqvistin ongelmaksi tuli hänen aikaisempia toimiaan ja niihin liittyneitä epäselvyyksiä koskenut kriittinen mediajulkisuus. Tilannetta ei muuttanut puolueen kannatuksen nousujohteisuus ja vaalivoitto kuntavaaleissa 1992, vaan Sundqvist erosi painostettuna tehtävästään. Eroamaan joutui myös keskustan Anneli Jäätteenmäki, jonka vain 2002–2003 kestäneen johtajataipaleen katkaisi niin sanottu Irakgate-tapahtumasarja. Tässä suhteessa suomalaiset puheenjohtajaerot poikkeavat Bynanderin ja 't Hartin neljän maan pääpuolueita vertaileesta aineistosta: niissä yhdenkään puheenjohtajavaihdoksen pääsyynä ei heidän tulkintansa mukaan ollut skandaali ja vain

kuudessa tapauksessa mukana oli edes etäisesti tällaisia piirteitä (2007, 55).

Tyytymättömyys puoluejohtajan politiikkaan

Poliittisia erimielisyyksiä tai tyytymättömyyttä puoluejohtajan politiikkaan ei jostain syystä ole esitetty luokittelukategoriana puoluejohtajavaihdosten syytä erittelevissä tutkimuksissa (ks. Paloheimo 2005, 257; Bynander ja 't Hart 2007, 51–55, 62–69). Nyt käsillä olevien luopumisten tarkastelu vaalitulosten lisäksi myös hieman laajemman laadullisen aineiston valossa paljastaa myös tällaisen kategorian olevan tarpeellinen, kuten seuraavassa luvussa osoitan. Tämän huomion tekeminen edellyttää kuitenkin puheenjohtajavaihdosten tarkastelua prosessina ja hieman pidemmällä aikajänteellä.

Esimerkiksi tyytymättömyyttä aiheuttava puheenjohtajan politiikka, puolueen alhainen vaalikannatus ja sisäinen kilpailu olisi ainakin osassa tapauksista perustellumpaa nähdä pikemmin peräkkäisinä – joskin vaihtelevassa järjestyksessä esiintyvinä – vaiheina tai elementteinä kuin vaihtoehtoisina eroa selittävinä kategorioina.

Puheenjohtajavaihdosten syiden luokittelu haastavaa

Edellä on esitetty puheenjohtajavaihdoksen käynnistäviä ja puoluejohtajan asemaa horjuttavia ja suojaavia tekijöitä. Vaikka erilaiset osatekijät olisivat pääosin tiedossa, on useissa tapauksissa puheenjohtajavaihdoksen vaikuttaneiden tekijöiden keskinäisen merkityksen arviointi haastavaa. Tämä tekee myös erojen syiden taulukoinnista hankalaa.

Siitä huolimatta, että vaalimenestyksellä on aikaisempaa enemmän merkitystä puheenjohtajan onnistumisen arvioinnissa, voidaan puheenjohtajavaihdoksen syy jäljittää vaalitappioon vain osassa tapauksista. Vaalimenestyksen merkityksen tarkempi analyysi edellyttäisi perehtymistä myös niihin vaalitappioihin, jotka eivät uhanneet puheenjohtajan asemaa. Vastaavasti olisi syytä analysoida niitä vaalivoittoja, jotka eivät riittäneet asemaa turvaamaan.

Erojen syiden luokittelua vaikeuttaa se, etteivät kaikki tilannetekijät aina ole tiedossa. Puoluejohtajan asemaan kohdistuvista puolueen sisäisistä horjutusyrityksistä heruu ulkopuolisille tietoa vain ra-

joitetusti. Osapuolten näkökulmasta on myös voinut olla (imago)poliittisesti tarkoituksenmukaisempaa jättää osa vallanvaihdoksen taustoista käsittelemättä julkisuudessa.

Heikki Paloheimo on esittänyt kuusi erilaista vaihtoehtoista syytä johtajavaihdoksille. Ne ovat puolueen sisäinen valtakamppailu, luonnollinen rotaatio, huono henkilökohtainen imago, vaalitappio, ”riittämätön” vaalivoitto ja puoluejohtajan kuolema. Hänen luokittelussaan mediaskandaalit sisältyvät kategoriaan ”huono imago” (Paloheimo 2005, 257). Bynander ja 't Hart taas huomioivat omassa luokittelussaan mediaskandaalit erillisessä kategoriassa, mutta eivät sitä lievempiä imago-ongelmia (2007, 53–55, 62–69). Sen paremmin Paloheimo kuin Bynander ja 't Hart eivät ole sisällyttäneet analyysiinsä kategoriaa, jossa johtajavaihdoksen syynä olisi tyytymättömyyttä aiheuttanut puoluejohtajan politiikka. Suomalaisten puolueiden puheenjohtajavaihdosten syvällisempi tarkastelu kuitenkin osoittaa myös tällaisen kategorian olevan tarpeellinen. Seuraavassa perustelen väitettäni tarkastelemalla lähemmin kahta puheenjohtajan vaihtumiseen päättynyttä tapahtumasarjaa.

Vaikka Pertti Salolainen oli valittu puolueensa johtoon hyvin suosittuna poliitikkona vuonna 1991, imago-ongelmat olivat yksi hänen eroaan kolme vuotta myöhemmin vauhdittaneista tekijöistä (vrt. Paloheimo 2005, 257). Kuitenkin myös puolueen putoaminen kuntavaaleissa toiselta sijalta kolmannele antoi aiheita tyytymättömyyteen. Vielä suurempi sisäistä kritiikkiä ja kilpailua ruokkinut tekijä näyttäisi kuitenkin olleen pettymys Salolaisen politiikkaan, etenkin tämän ajamiin veroratkaisuihin. Myös puolueen johdon epäyhtenäisyys horjutti Salolaisen asemaa. Jo edellisessä puoluekokouksessa haastetuksi tullut Salolainen olisi varsin todennäköisesti syrjäytetty suunnitellussa ylimääräisessä puoluekokouksessa. Hän itse kuitenkin kertoi tuoreeltaan nimenomaan tappion verotusta koskevissa kysymyksissä ”katkaisseen kamelin selän” (esim. AL 4.6.1994; HS 4.6.1994). Salolaisen kohdalla ero näyttää olleen useiden tekijöiden summa, joten on yksinkertaistus esittää se seuraukseksi vain imago-ongelmista.

Puheenjohtajien erojen taulukointiin taipumaton luonnetta havainnollistaa hyvin myös SDP:n Pertti Paasion luopuminen vuonna 1991. Vaikka on osin perusteltua esittää Paasion luopuneen eduskuntavaalitappion vuoksi – puolue menetti kevään 1991 vaaleissa kannatustaan ja putosi suurimman

puolueen paikalta toiseksi suurimmaksi (vrt. Paloheimo 2005, 257) – monet muutkin syyt selittävät hänen asemansa heikkenemistä.

Paasion johtajakausi oli ensinnäkin huomattavan kilpailtu: lyhydestään huolimatta se oli yksi puolueen historian tuulisimmista. Paasio haastettiin peräti kahdesti, ja ensimmäinen horjutusyritys nähtiin jo ennen tappiollisia eduskuntavaaleja vuoden 1990 puoluekokouksessa. Marraskuussa 1991 järjestettäväksi päätetyn ylimääräisen puoluekokouksen Paasio jätti jo väliin. Haastajia oli ilmoittautunut peräti kuusi, mikä kertoo tyytymättömyyden laajuudesta. Sanomalehdet maalailivat päähaastaja Ulf Sundqvistin ”tähden” olevan ”huimassa nousussa”, ja kirjoittivat suoranaisesta ilmiöstä: Sundqvistia huudettiin ”kuin messiasista” (AL 18.9.1991; HS 27.9.1991; AL 13.10.1991).

Ennen vuoden 1991 eduskuntavaaleja SDP oli kuitenkin ollut Paasion johdolla voitokas vuoden 1988 kuntavaaleissa ja presidentinvaaleissa. Eduskuntavaalitappiota jopa suurempi ongelma puolueväelle saattoivat olla sen seuraukset: Paasio johdatti puolueensa vapaaehtoisesti oppositioon (Paasio 1996, 91–95). Päätös jättää puolue suosiolla hallituksen ulkopuolelle vaaransi Paasion aseman – tai ainakin hän olisi hallituspuolueen puheenjohtajana ja ministerinä ollut paremmassa turvassa puolueen sisäiseltä kritiikiltä (vrt. Bynander ja ’t Hart 2007, 52).

SDP:n kannattajat kritisoivat puolueensa laimeaa oppositio-politiikkaa, mutta Paasio kärsi myös imago-ongelmista. Hän itse arvioi saaneensa kritiikkiä etenkin huonoista tv-esiintymisistään (Paasio 1996, 99–101). Paasio on tulkinut asemansa horjuneen myös puolueen sisäisen kilpailun vuoksi; esimerkiksi välit puoluesihteerin Ulpu Iivariin olivat jäätävät. Paasion arvion mukaan on mahdollista, että hänen asemaansa horjutettiin osin puoluetuomiston tuella, ja hän onkin kuvannut eroaan edeltänyttä aikaa ”ulosheittokampanjaksi” (Paasio 1996, 97–98, 102, 108).

Lopuksi

Puoluejohtajavaihdoksia tarkastelemalla saadaan tietoa poliittiseen eliittiin valikoitumisen ehdoista ja puoluejohtajan roolin muuttumisesta. Johtajavaihdokset tarjoavat myös ikkunan puolueiden toimintakulttuureihin sekä politiikan ja median vuorovaikutuksen muutoksiin. Vaalimenestyksen ja media-

taitojen aikaisempaa keskeisempi merkitys puheenjohtajan onnistumisen arvioinnissa kertoo puheenjohtajaan kohdistuneiden odotusten muuttumisesta.

2000-luvun alussa entistä itsenäisempinä työtään tekevät puoluejohtajat edustavat puolueitaan aikaisempaa henkilöivämmässä politiikan julkisuudessa. Vaikka etenkin eduskuntavaalien tuloksen merkitys puheenjohtajan kohtalon kannalta on kasvanut, on puheenjohtajan henkilökohtaisilla ominaisuuksilla ja erilaisilla olosuhdetekijöillä edelleen huomattava vaikutus siihen, kuka saa jäädä ja kenen täytyy lähteä.

Puoluejohtajavaihdoksia tarkasteltaessa huomio kiinnittyy helposti valtakamppailun hetkiin. Tavalisimpia ovat kuitenkin olleet puoluekokoukset, joissa istuva puoluejohtaja on valittu jatkoon äänestyksittä. Nyt tarkasteltu aineisto ei suosi kovin pitkälle vieviä johtopäätöksiä, mutta antaa toisaalta mahdollisuuksia yksittäisten tapausten syvällisempään käsittelyyn. Näin on mahdollista tunnistaa sellaisia pidemmällä aikavälillä vaikuttaneita tekijöitä, jotka laajoissa määrällisissä tarkasteluissa helposti jäävät katveeseen.

Johtajavaihdoksia analysoineet tutkijat eivät turhaan korosta niiden tapahtuvan aina tiettyssä historiallisessa, poliittisessä ja yhteiskunnallisessa tilanteessa, joten olosuhdetekijöiden huomioiminen on tärkeä osa niiden analysointia (Bynander ja ’t Hart 2006, McAnulla 2009 ja 2010). Pitkiin aikasarjoihin perustuvan määrällisen aineiston analyysin pulmat tulivat esiin myös Bynanderin ja ’t Hartin tutkimuksessa (vrt. 2007, 52), ja toisaalta McAnulla osoitti omassa tutkimuksessaan liberaali johtaja Charles Kennedyn erotapausten seikkaperäisemmän analyysin tuovan esiin sellaisia olennaisia tekijöitä, jotka haastoivat eron syistä aikaisemmin tehdyt tulokset (2009).

Tässä artikkelissa vertailtiin SDP:n, keskustan ja kokoomuksen puheenjohtajien valtakausia sekä puheenjohtajavaalien valinta-asetelmia ja kilpailullisuutta. Niitä enemmän problematiikkaa liittyy puheenjohtajavaihdosten syiden luokitteluun. Vaikka puheenjohtajan vaihtumisen käynnistäneitä tekijöitä on helppo tunnistaa, ei johtajavaihdoksia ole aivan ongelmatonta kategorisoida yksittäisten syiden mukaisesti. Esimerkiksi tappiolliset vaalit voivat olla vain pitkään puheenjohtajan suosiota ja uskottavuutta nakertaneen prosessin huipentuma. Tutkittavien tapausten konteksti on tarpeen tuntea senkin vuoksi, että johtajan onnistumisia ja epäonnistumisia tulkitaan niin puolueissa kuin mediajulkisuudessa

yhteydessä kuhunkin aikaan ja kulloisiinkin olosuhteisiin. Johtajavaihdosten prosessiluonteen vuoksi niitä onkin hedelmällisintä tarkastella paitsi määrällisen myös laadullisen lähdemateriaalin valossa.

LÄHTEET

- Anttila, Terhi. 2006. Eduskuntavaaleista pääministerivaaleiksi. Teoksesta Ville Pernaa & Ville Pitkänen (toim.), *Politiikat taistelivat, media kertoo: suomalaisen politiikan mediapelejä 1981–2006*. Helsinki: Ajatus.
- Barisone, Mauro 2009. So, What Difference Do Leaders Make? Candidates' Images and the "Conditionality" of Leader Effects on Voting. *Journal of Elections, Public Opinions & Parties* 19:4, 473–500.
- Bartle, John. 2003. Partisanship, Performance and Personality: Competing and Complementary Characterizations of the 2001 British General Election. *Party Politics* 9:3, 317–345.
- Bashevkin, Sylvia 2010. When Do Outsiders Break in? Institutional Circumstances of Party Leadership Victories by Women in Canada. *Commonwealth & Comparative Politics* 48:1, 72–90.
- Bean, Clive & Anthony Mughan. 1989. Leadership Effects in Parliamentary Elections in Australia and Britain. *The American Political Science Review* 83:4, 1165–1179.
- Bean, Clive. 1993. The Electoral Influence of Party Leader Images in Australia and New Zealand. *Comparative Political Studies* 26:1, 111–132.
- Black, Jerome H. & Lynda Erickson. 2000. Similarity, Compensation, or Difference? A Comparison of Female and Male Officeholders. *Women and Politics* 21, 1–38.
- Blondel, Jean. 1987. *Political Leadership: Towards General Analysis*. Lontoo: Sage.
- Brown, Steven D., Ronald R. Lambert, Barry J. Kay & James E. Curtis. 1988. In the Eye of the Beholder: Leader Images in Canada. *Canadian Journal of Political Science* 21:4, 729–755.
- Bunce, Valerie. 1981. *Do New Leaders Make a Difference?* Princeton: Princeton University Press.
- Burns, James Macgregor. 1978. *Leadership*. New York: Harper & Row.
- Bynander, Fredrik & 't Hart, Paul. 2006. When Power Changes Hands: The Political Psychology of Leadership Succession in Democracies. *Political Psychology* 27:5, 707–730.
- Bynander, Fredrik & 't Hart, Paul. 2007. The Politics of Party Leader Survival and Succession: Australia in Comparative Perspective. *Australian Journal of Political Science* 42:1, 47–72.
- Bynander, Fredrik & 't Hart, Paul. 2008. The Art of Handing Over: (Mis)managing Party Leadership Successions. *Government and Opposition* 42:3, 385–404.
- Christensen, Ann-Dorte. 1999. Women in the Political Parties. Teoksessa Christina Bergqvist et al. (eds.), *Equal democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Corner, John & Dick Pels (eds.). 2003. *Media and the Restyling of Politics: Consumerism, Celebrity and Cynicism*. Lontoo: Sage Publications.
- Davis, James W. 1998. *Leadership Selection in Six Western Democracies*. Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers.
- Denham, Andrew. 2009. From Grey Suits to Grass Roots: Choosing Conservative Leaders. *British Politics* 4, 217–235.
- Dinas, Elias. 2008. Big Expectations, Small Outcomes: The Impact of Leaders' Personal Appeal in the 2004 Greek Election. *Electoral Studies* 2, 505–517.
- Evans, Geoffrey & Robert Andersen. 2005. The Impact of Party Leaders: How Blair Lost Labour Votes. *Parliamentary Affairs* 58:4, 818–836.
- Franklin, Bob. 2004. *Packaging Politics: Political Communications in Britain's Media Democracy*. Lontoo: Arnold.
- Gidengil, Elisabeth & Everitt, Joanna. 2003. Conventional Coverage/Unconventional Politicians: Gender and Media Coverage of Canadian Leader's Debates 1993, 1997, 2000. *Canadian Journal of Political Science* 36:3, 559–588.
- Herkman, Juha. 2011. *Politiikka ja mediajulkisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Isotalus, Pekka ja Almonkari, Merja. 2011. *Trends of Political Communication and Political Leadership: Perspectives of Finnish Media and Party Leaders*. Paper presented at 61st Political Studies Association Annual Conference "Transforming Politics: New Synergies", Lontoo.
- Jalalzai, Farida. 2004. Women Political Leaders: Past and Present. *Women & Politics* 26: 3/4, 85–108.
- Jensen, Jane S. 2008. *Women Political Leaders: Breaking the Highest Glass Ceiling*. Lontoo: Palgrave Macmillan.
- Jenssen, Anders Todal & Toril Aalberg. 2006. Party-leader Effects in Norway: A Multi-methods Approach. *Electoral Studies* 25, 248–269.
- Jones, Bryan D. (ed.). 1989. *Leadership and Politics: New Perspectives in Political Science*. Lawrence: University Press of Kansas.
- Jones, Philip & John Hudson. 1996. The Quality of Political Leadership: A Case Study of John Major. *British Journal of Political Science* 26:2, 229–244.
- Jutila, Karina 2003. *Yksillä säännöllillä, kaksilla korteilla? Empiirinen tutkimus Suomen Keskustan sisäisestä päätöksenteosta*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Jyränki, Antero. 2006. Kansanedustuslaitos ja valtiosääntö 1906–2005. Teoksesta Antero Jyränki & Jaakko Nousiainen (toim.), *Eduskunnan muuttuva asema: Suomen eduskunta 100 vuotta*. Helsinki: Edita.
- Karvonen Lauri. 2009. Poliittian henkilöityminen. Teoksesta Sami Borg & Heikki Paloheimo (toim.), *Vaalit yleisdemokratiassa: eduskuntavaalitutkimus 2007*. Tampere: Tampere University Press.
- Kenig, Ofer. 2009. Classifying Party Leader's Selection Methods in Parliamentary Democracies. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 19:4, 433–447.
- King, Anthony (toim.). 2002. *Leaders' Personalities and the Outcomes of Democratic Elections*. Oxford: Oxford Scholarship Online.
- Kunelius, Risto, Noppari, Elina & Reunanen, Esa. 2009. *Media vallan verkoissa*. Tampere: Tampereen yliopiston julkaisu 112/2009. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kuusipalo, Jaana. 2011. *Sukupuolitunut poliittinen edustus Suomessa*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Langer, Ana Inés. 2007. A Historical Exploration of The Personalisation of Politics in the Print Media: The British Prime Ministers (1945–1999). *Parliamentary Affairs* 60:3, 371–387.
- McAnulla, Stuart 2009. Explaining the Forced Exit of Charles Kennedy: Pushing the Public-Private Boundary. *Politics* 29:1, 37–44.
- McAnulla, Stuart. 2010. Forced Exits: Accounting for the Removal of Contemporary Party Leaders. *The Political Quarterly* 81:4, 593–601.
- Mickelsson, Rauli. 2007. *Suomen puolueet: historia, muutos ja nykypäivä*. Tampere: Vastapaino.

- Mughan, Anthony & Patterson, Samuel C. (toim.), 1992. *Political Leadership in Democratic Societies*. Chicago: Nelson-Hall Publishers.
- Mughan, Anthony. 2000. Media and the Presidentialization of Parliamentary Elections. Lontoo: Palgrave MacMillan.
- Mylly, Juhani. 1989. *Maalaisliitto 1918–1939: Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Nadeau, Richard & Matthew Mendelsohn. 1994. Short-term Popularity Boost Following Leadership Change in Great Britain. *Electoral Studies* 13:3, 222–228.
- Niemi, Mari K. 2009a. Mitä henkilövalintojen uutisointi kertoo toimittajien odotuksista? Teoksesta Ville Perna, Mari K. Niemi & Ville Pitkänen (toim.), *Politiikan journalismin tila Suomessa*. Turku: Kirja-Aurora.
- Niemi, Mari K. 2009b. Kärsimätön media olisi halunnut touhuun räväkkyyttä. Teoksesta Auli Harju (toim.), *Journalismikritiikin vuosikirja 2009*. Tampere: Tiedostusopillinen yhdistys.
- Niemi, Mari K. 2011. Studying Changing Political Leadership from the late 1980's to Present: How to Analyze Party Leader Representations in their Historical and Societal Context? Teoksesta Emiliana De Blasio, Matthew Hibberd & Michele Sorice (toim.), *Leadership and New Trends in Political Communication*. Selected Papers. LUISS CMCS, 401–420.
- Nousiainen, Jaakko. 2006. Suomalainen parlamentarismi. Teoksesta Antero Jyränki & Jaakko Nousiainen (toim.), *Eduskunnan muuttuva asema: Suomen eduskunta 100 vuotta*. Helsinki: Edita.
- O'Neill, Brenda & David K. Stewart. 2009. Gender and Political Party Leadership in Canada. *Party Politics* 15, 737–757.
- Paasio, Pertti. 1996. *Minä ja Mr Murphy*. Helsinki: Gummerus.
- Paloheimo, Heikki. 2005. Finland: Let the Force Be with the Leader – But Who Is the Leader? Teoksesta Thomas Poguntke & Thomas Webb (toim.), *The Personalization of Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Paloheimo, Heikki & Tapio Raunio. 2008. Suomen puolueiden nykytila ja tulevaisuuden haasteet. Teoksesta Heikki Paloheimo & Tapio Raunio (toim.), *Suomen puolueet ja puoluejärjestelmä*. Helsinki: WSOY.
- Perna, Ville, Mari K. Niemi & Ville Pitkänen (toim.). 2009. *Politiikan journalismin tila Suomessa*. Turku: Kirja-Aurora.
- Poguntke, Thomas & Thomas Webb. (toim.). 2005. *The Personalization of Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Punnett, R.M. 1992. *Selecting the Party Leader: Britain in Comparative Perspective*. Herfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- Putnam, Robert. 1976. *Comparative Study of Political Elites*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Raam, Nina Cecilie. 1995. The Political Representation of Women: A Bird's Eye of View. Teoksessa Lauri Karvonen & Per Selle (toim.), *Women in Nordic Politics: Closing the Cap*. Aldershot: Dartmouth.
- Raunio, Tapio 2002. Why European Integration Increases Leadership Autonomy Within Political Parties. *Party Politics* 8:4, 405–422.
- Stewart, Marianne C. & Harold D. Clarke. 1992. The (Un)importance of Party Leaders: Leader Images and Party Choice in the 1987 British Election. *The Journal of Politics* 54:2, 447–470.
- Street, John. 1997. *Politics and Popular Culture*. Cambridge: Polity Press.
- Street, John. 2001. *Mass Media, Politics and Democracy*. Lontoo: Palgrave.
- Strömbäck, Jesper. 2008. Four Phases of Mediatization: An Analysis of the Mediatization of Politics. *The International Journal of Press/Politics* 13, 228–246.
- Thompson, John B. 2000. *Political Scandal: Power and Visibility in the Media Age*. Cambridge: Polity Press.
- Trent, Judith, S., Cady Short-Thompson, Paul A. Mongeau, Andrew K. Nusz & Jimmie D. Trent. 2001. Image, Media Bias, and Voter Characteristics: The Ideal Candidate from 1988–2000. *American Behavioral Scientist* 44:12, 2101–2124.
- Trimble Linda & Jane Arscott. 2003. *Still Counting: Women in Politics Across Canada*. Peterborough: University of Toronto Press.
- Vares, Vesa & Ari Uino. 2007. *Suomalaiskansallinen kokoomus: Kansallisen kokoomuspuolueen historia 1929–1944*. Helsinki: Edita.

Sanomalehdet

Aamulehti

- 30.4.1987 SDP:n johto uudistuu.
 18.9.1991 Louekoski ilmoittautui puheenjohtajakisaan
 13.10.1991 SDP:n johtoon pyrkiviä patistetaan keskusteluun
 13.10.1991 Sundqvistin tähti huimassa nousussa
 13.10.1991 Sundqvistia huudetaan kuin messiasta
 13.10.1991 Ilmiö tuli jo – olitko valmis?
 4.6.1994 Salolainen heitti hanskat tiskiinkin (pk)
 4.6.1994 Salolainen jättää puoluejohdon
 4.6.1994 Verot kypsyttivät Salolaisen
 10.3.2005 Myhäilevä Lipponen antoi tietä uudelle johtajalle

Helsingin Sanomat

- 27.9.1991 Puolueväki lölyytti SDP:n johtoa
 4.6.1994 Verotappio oli liikaa Salolaiselle
 12.3.2005 SDP matkalla kohti tunteamatonta. Vallan liikkeet –kolmuni.
 30.12.2009 Vanhasen luopuminen hyödyttää keskustaa

Turun Sanomat

- 30.4. 1987 Sorsalla ei omaa perintöprinssiä
 10.3.2005 Myhäilevä Lipponen jättää SDP:n johtotehtävän kesälä
 10.3.2005 Paavo Lipponen vaisu ilmoitus käynnistää SDP:n johtajakilvan

VIITTEET

- 1 Puoluekokoukset, puheenjohtajat ja puoluesihteerit 1899–. www.SDP.fi/node/729. (Luettu 29.11.2011). Kiitän avusta Eduskuntatutkimuksen keskuksen valtionhallinnon työharjoittelijoita; taulukot 1–3 on laatinut HuK Matti Välimäki ja taulukoiden 4–5 tiedot on kerännyt VTM Juha Ylisalo.
- 2 Marraskuussa 2010 erostaan ilmoittanutta Mona Sahlinia lukuun ottamatta kaikki toimivat tehtävässään vähintään kymmenen vuotta ja kaksi heistä, Per Albin Hansson (1925–1946) ja Tage Erlander (1946–1969) peräkkäisillä kausillaan yli kaksi vuosikymmentä kumpikin
- 3 Kokoomuksen puheenjohtajat 1918–2005. http://arkisto.kokoomus.net/mp/db/file_library/x/IMG/32240/file/Kokp1918-2005.pdf (Luettu 29.11.2011)
- 4 Keskustan ja Maaseudun Arkiston tiedonanto 31.8.2011.
- 5 Puoluekokousten määrät vaihtelevat, sillä keskustan ja kokoomuksen puoluekokoukset ovat olleet kahden vuoden välein ja SDP:n (vuoteen 2008 asti) kolmen vuoden välein. Lisäksi mukana on muutamia ylimääräisiä puoluekokouksia. Taulukon tiedot on SDP:n osalta kerätty puoluekokouspöytäkirjoista, keskustan ja kokoomuksen osalta pääosin sanomalehtiaineistosta.

-
- ⁶ Anneli Jäätteenmäki tosin asettui ehdolle ennen Ahon luopumisilmoitusta. Jutila 2003, 160.
- ⁷ Mukaan on laskettu henkilöt, jotka ovat olleet ehdolla äänestykseen saakka. Taulukon tiedot on SDP:n osalta kerätty puoluekokouspöytäkirjoista, keskustan ja kokoomuksen osalta pääosin sanomalehtiaineistosta.
- ⁸ SDP:n Pertti Paasion haastoivat Paavo Lipponen, Risto Kuisma ja Tarja Halonen vuonna 1990 (Halonen luopui ennen äänestystä), kokoomuksen Pertti Salolaisen haastoi Maija Perho-Santala 1993 ja SDP:n Paavo Lipposen haastoi Erkki Tuomioja 2002.
- ⁹ Lähtijöistä valtaosa (viisi) jätti paikkansa eduskuntavaalitappion jälkeen ja vastaavasti vain yksi, keskustan Anneli Jäätteenmäki, erosi tehtävästään eduskuntavaalivoiton jälkeen. Kokoomuksen neljästä lähtijästä jokaisen luopumista edelsi vaalitappio, keskustan neljästä lähtijästä kolme jätti tehtävänsä vaalivoiton jälkeen, SDP:ssä taas tappion jälkeen lähti kolme, vaalivoiton jälkeen kaksi.